

A TEREMTÉS- VÉDELEM PROGRAMJA*

V Á G V Ö L G Y I G E R G E L Y

A komplex természet- és környezetvédelmi szemlélet forrásvidéke a keresztény hit és világkép. Bár az utolsó évtizedekben zöldnek lenni politikai értelemben (új)baloldaliságot jelentett, s az egyébként a kereszténységet és a keresztény értékeket rendre tagadó újbaloldal igyekezett is kisajátítani e területet, a gondolat nem arrafelé van otthon. Sőt, nem is onnan ered.

TEREMTÉSVÉDELEM

Hogy állításunkat igazoljuk, (újra) fel kell fedoznünk a Bibliát! A Szentírás¹ a *Teremtés könyvében* tudósít arról, hogy Isten – saját képére és hasonlatosságára – férfinak és nőnek teremti az embert, megáldja őket, és azt mondja: „Szaporodjatok, sokasodjatok, töltsétek be a földet! Hajtsátok az uralmatok alá, és uralkodjatok az ég madarain, és minden állaton, amely mozog a földön!” (Ter 1,28) A keresztény felfogás antropológiai alapjai mellett megtaláljuk itt az embert körülölelő világhoz való viszonyulás alapvető aspektusait is: Isten ránk bízta a földet, hogy *műveljük és őrizzük* (Ter 2,15). A természet Isten ingyenes ajándéka az ember számára, akinek éppen Teremtőjéről beszél (Róm 1,20). A teremtettség állapotából adódóan mindez magában foglalja azt a tradicionális keresztény tanítást, mely szerint a teremtett világ önmagában jó, valamint azt az újkori felismerést, miszerint a környezet pusztulása korunk legégetőbb problémáinak egyike. Mindez nem állítja azonban a természetes teológia teljes igazságát, azaz a kinyilatkoztatásra szükségünk van a tudás megszerzéséhez – nem elegendő pusztán a természetet figyelni.²

Ismeretelméleti alapokon az egyház tanítása rámutat, hogy a tudás nem semleges és csak abban az esetben válik az ember javára, ha erkölcsi értékekkel és elvekkkel kapcsolódik össze.³ Témánk tekintetében tehát a felhalmozott emberi tudás közvetlenül akkor értékes, ha a teremtésvédelem terén hatékonyan és önzetlenül használjuk fel, hogy megóvjuk azt, amit Isten teremtett és ránk bízott. A keresztény társadalmi tanítás óva int a természeti erőforrások végelelhetetlen kizsákmányolásától, erkölcsi vizsgálódásai után pedig azt a következtetést vonja le, hogy az ember és környezet kapcsolatának egyre inkább tapasztalható megromlását a fogyasztói szemléletre vezethetjük vissza. Kritika

* A *Kommentár* 2020/1. számának *Teremtésvédelem* című blokkösszeállításában bővebben, mintegy százoldalas terjedelemben (40–149. oldalak) foglalkozott a kérdéssel. Az itt következő összeállítás ezt a munkát folytatja. (A szerk.)

1 A szöveg írásakor a Szent Jeromos Bibliatársulat által kiadott, Káldi-féle *Neovulgáta*-fordítást használok.

2 Lásd: Jonathan HILL: *A keresztény gondolkodás története*. ford. FEJÉRVÁRI Boldizsár, Athanemum 2000, Bp. 2005. 327., 143.

3 *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*. Szent István Társulat, Bp. 2007. 458.

Természetes folyamat – Repkénnyel benőtt budapesti tűzfalak, 1984
(Fortepan / Makovecz Benjámin)

alá vonja azt a gyakran szcientista és technokrata felfogást, amely mindennek eredője. Ezzel egyidejűleg ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy az ezzel teljesen ellentétes, gondolkodásának középpontjába az ember helyett a Földet és a természetet állító, öko- és biocentrista megközelítés is káros.⁴ Azaz egyik szélsőséges megközelítés sem üdvös, sem politikai, sem hétköznapi szinten, sem a közösség, sem az egyén számára. Márpedig ezzel a figyelmeztetéssel ki is húzza az erkölcsi talajt a kortárs nyugat-európai zöldmozgalom jelentős része alól, amely mostanra a klímaszorongás jegyében elveti az ember méltóságát, amikor azt hirdeti: a Föld megóvása érdekében a gyermekáldásról is le kell mondanunk.⁵

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy téves az a több esetben említett kritika, miszerint az egyház tanítása megmarad az erkölcsi gondolkodás síkján, és nem emeli tekintetét a gyakorlat horizontjára. A katolikus egyház katekizmusának kompendiuma a problémák azonosítása és a morális megfontolások taglalása után ugyanis azokat az elveket is bemutatja, amelyek mentén lehetőségessé válik a válságossá alakuló helyzet megoldása. (Később látni fogjuk, hogy mindez igaz közvetlenül az egyházfőkre és az egyház szélesebb közegére, a társadalomban jelen lévő csoportokra, mozgalmakra is.) Három fő pontot jelöl ki a cselekvés irányában: egyrészt egységes szabályok megalkotását szorgalmazza a környezet állapotában bekövetkező romló tendenciák megállítása és megfordítása érdekében; másrészt szorgalmazza, hogy a környezetvédelem kérdéskörét a gazdasági növekedéssel és a szociális helyzettel egyidejűleg, holisztikus módon vizsgáljuk és értékeljük; harmadrészt a biotechnológiai kutatások szélesebb látókörét javasolja megvalósítani, amely a gazdasági hasznon felül képes a közösség javát is tekintetbe venni és szolgálni, beleértve az éhezéssel szembeni küzdelmet és a betegségek hatékony orvoslását világszerte. Összegzésképpen új életstílus kialakítását szorgalmazza, amely megszabadul „a póré fogyasztás logikájától”.⁶

„ZÖLD PÁPÁK”

A teremtett világ védelmének kérdése, a negatív folyamatokra való figyelemfelhívás, a megoldáskeresés, az egyének, intézmények, a vállalati szféra és a politikai elit felelősségének feltárása és bemutatása az egyházfők tanításában is kiemelt teret kap. Szent II. János Pál pápáról köztudomásúvá vált, milyen mélyen gyökerező kapcsolata volt a természettel, szabadságait rendszerint a hegyekben töltötte. XVI. Benedek pápa már uralkodásának elején megkapta a „zöld pápa” jelzőt (nem csak szavaival, hanem tetteivel is kiérdemelte ezt), Ferenc pápa pedig teljes enciklikát szentelt a témának.

Az *ökológiai megtérés* gondolata a nagy lengyel pápától, Szent II. János Páltól származik, aki ezzel párhuzamosan a hiteles humánökológia fenntartását is szorgalmazta, figyelmeztetve arra, hogy a természeti környezet védelme egy-

” a teremtett világ védelmének programja

szersmind a felbecsülhetetlen értékű emberi élet védelmét is jelenti. S hogy ez a védelem milyen komplex szemléletet hordoz a kereszténységben (szemben a baloldali zöldmozgalom puritán gondolkodásmódjával), arra nagy erejű művében utóda, XVI. Benedek is rámutat. Enciklikájában hangsúlyozza: számos szempont létezik, amelyeket hibás egymástól elszigetelten tárgyalni. Éppen ellenkezőleg, holisztikus gondolkodásra van szükség, az egy és oszthatatlan teremtés védelme érdekében pedig e diskurzusnak ugyanúgy ki kell terjednie az életet, a nemiséget, a családot, a társadalmi kapcsolatokat vizsgáló gondolkodásra, mint a természeti környezettel kapcsolatosra. Ugyan-

4 BERAN Ferenc – LENHARDT Vilmos: *Az ember útja. Az Egyház társadalmi tanítása*. Szent István Társulat, Bp. 2017.

5 Bár épp e szöveg közzélése előtt nem sokkal az önmagát konzervatívként jellemző brit lap, a *The Spectator* által közölt véleménycikk is a gyermekvállalás ellen érvel – méghozzá érzelmesen és hevesen – a Föld megmenetése érdekében (lásd: <<https://www.spectator.co.uk/article/having-a-child-is-the-grandest-act-of-climate-destruction>>). E téren is összecsúszik a nyugati konzervatív felszín és a radikális baloldal érvelése.

6 Vö. BERAN – LENHARDT: *l.m.* 309.

Teremtett rend

– Caspar David Friedrich:
Kereszt a hegyekben
(Tetschen-oltár) (1808)
(Wikimedia Commons)

ebben a műben figyelmeztet arra is, hogy a globalizáció olykor igen súlyos működési hibáit ki kell küszöbölni, az pedig, amikor a természetet előbbre tartjuk az embernél, újpogány vagy neopanteisztikus tartalmakhoz vezet.⁷

A közelmúltban Budapesten szentmisét bemutató Ferenc pápának már névválasztásában is szerepet játszott a teremtésvédelem gondolatisága. A megválasztását követő harmadik napon, újságíróknak nyilatkozva kifejtette: a szegények iránti szolidaritása, a béke iránti vágyódása mellett azért választotta Assisi Szent Ferenc tiszteletére a Ferenc nevet, mert a nagy szentre úgy tekint, mint „az ember[re], aki szereti és védelmezi a teremtett világot”.⁸

Ferenc pápa pontifikátusa során számos alkalommal figyelmeztetett arra, hogy jelenlegi gyakorlatainkkal – a Szentírásból már általunk is idézett útmutatással ellentétben – messze kerültünk a teremtett világ megóvásától, művelésétől és megőrzésétől, sokkal inkább kizsákmányoljuk és elhanyagoljuk bolygónkat. Helyzetértékelése szerint:

7 XVI. BENEDEK: *Caritas in veritate*. Szent István Társulat, Bp. 2009. Beszéd és hangsúlyos az enciklika alcíme: *Az ember teljes értékű fejlődéséről a szeretetben és az igazságban*.

8 Idézi: Andrea TORNIELLI – Giacomo GALEAZZI: *Ferenc pápa: Ez a gazdaság öl.* ford. TÖRÖK Csaba, Jezsuita, Bp. 2015.

XVI. Benedek pápa a teremtésvédelemről

A természet a szeretet és az igazság tervének kifejeződése. Létezésében megelőz bennünket, és életünk színtereként Isten ajándéka a számunkra. A Teremtőről szól hozzánk (vö. Róm 1,20), és az ő ember iránti szeretetéről. A természet arra rendeltetett, hogy az idők végezetével Krisztusban „eggyé legyen” (vö. Ef 1,9–10; Kol 1,19–20). Tehát ez is „hívás”. A természet nem úgy áll a rendelkezésünkre, mint „egy halom véletlenül szétszórt törmelék”, hanem mint Istennek olyan adománya, amely az őbenne lakozó rendre mutat; ezzel az embert abba a parancsoló útmutatásba vonja bele, hogy ezt a természetet „művelje és őrizze” (Ter 2,15). De hangsúlyosnak kell lennie annak is, hogy amennyiben a természetet fontosabbnak tartjuk az emberi személynél, az ellentmond a valódi fejlődésnek. Ember és természet ilyen szembeállításával új-pogány vagy új-panteisztikus tartalmakhoz vezet. Az ember üdvösségét valamilyen tisztán naturalisztikus szellemű természetértelmezésből nem lehet levezetni. Mindemellett el kell utasítanunk az ezzel ellenkező álláspontot is, amely a természet teljes körű technicizálására törekszik, mert a természet nem csupán olyan alapanyag, amelyről saját tetszésünk szerint rendelkezhetünk, hanem a Teremtő csodálatos alkotása, amely magában hordja a maga sajátos „grammatikáját”, megadva önműn értelmét és ismérveit a nem pusztán gyakorlatias és önkényes felhasználás számára. Napjainkban a fejlődésnek sok kára származik a természet ilyen torz felhasználásából. A természet egyszerű adottságok összességére történő teljes redukálása odáig mehet el, hogy végül a természettel szembeni erőszak forrásává válik, és olyan cselekvéseket ösztönöz, amelyek már magának az embernek a természetét sem veszik figyelembe. Az emberi természet, amennyiben nem pusztán anyagi, hanem szellemi jellegű is, és mint ilyen, transzcendens tartalmakban és transzcendens célokban gazdag, akkor a kultúra számára is normateremtő természete van. Az ember kultúrája révén alakítja és értelmezi természeti környezetét, amely kultúrát az erkölcsi törvényekre tekintettel lévő felelős szabadság irányít. A teljes körű emberi fejlődést szolgáló programoknak ezért nem szabad semmibe vennünk a következő nemzedékeket, hanem nyitottnak kell lenniük arra a nemzedékek közötti szolidaritásra és igazságosságra, amelynek a nevében sokféle – ökológiai, jogi, gazdasági, politikai és kulturális – területen számadással tartoznak.

Az a viselkedési minta, amely alapján az ember a környezettel bánik, befolyással van arra a viselkedési módra is, ahogyan önmagával bánik, és viszont. Ez kihívás a mai társadalom számára, hogy komolyan vizsgálja felül életstílusát, amely a világ számos részén a hedonizmus és a konzumizmus felé hajlik, és amellyel szemben a belőlük fakadó károk ellenére ez a társadalom közönyös marad. Valódi szemléletváltásra van szükség, amely arra ösztönöz minket, hogy olyan új életmódot fogadjunk el, „amelynek elemei az igaz, a szép és a jó keresése, valamint a többi emberrel alkotott közösség a közös fejlődés érdekében. Ezeknek az elemeknek kell a fogyasztási, takarékoskodási és beruházási szokásokat meghatározni.” Ahogyan a polgári szolidaritás mindenfajta megsértése környezeti károkat vált ki, úgy a környezeti károk a maguk részéről társadalmi béktelenségeket indítanak el. A természet korunkban olyan erősen integrálódott a társadalmi és kulturális folyamatok dina-

„Minket azonban gyakran az uralkodás, a birtoklás, a manipuláció, a kizsákmányolás gögje vezérel; nem »őrizzuk meg«, nem tartjuk tiszteletben, nem tekintjük ingyenes ajándéknak, amellyel törődnünk kell. Apránként elveszítjük a teremtésre való rácsodálkozás, a szemlélődés, a meghallgatás magatartását; és így többé már nem vagyunk képesek elolvasni azt, amit XVI. Benedek »az Isten ember iránti szeretettörténete ritmusának« nevez.”⁹

Ferenc pápa jelentősen gazdagította a katolikus egyház tanítását és az ökumenikus párbeszédet a teremtésvédelem témakörében. E témában írt, megkerülhetetlen enciklikáját 2015-ben adta közre, címében pedig – ismét kapcsolódva Assisi Szent Ferenchez, akit e műben is példaként állít a jóakarató emberek elé

⁹ Ferenc pápa katekézisének részlete az általános kihallgatáson, 2013. június 5-én, az ENSZ által kezdeményezett környezetvédelmi világnap alkalmából. <<https://www.magyarurir.hu/kitekinto/az-eldobott-etel-olyan-mintha-szegenyek-asztalarol-loptuk-volna-el>>

mikájába, hogy többé már szinte semmilyen spontán változást nem képes produkálni. Az elszivatagosodás és számos agrárvidék lepusztulása is az ott lakó népesség elszegényedésének és az elmaradottságnak az eredménye. Ha ösztönözzük valamennyi emberi közösség gazdasági és kulturális fejlődését, ez egyúttal védelmezi a természetet is. Milyen sok természeti kincs megy háborúk miatt veszendőbe! Egy nép belső békéje és a népek közötti béke a természet nagyobb védelmét tenné lehetővé. A természeti erőforrások, különösen a vízkészletek felvásárlása súlyos konfliktusokat idézhet elő az érintett népek körében. Az erőforrások felhasználásáról szóló békés megállapodás oltalmazná a természetet, és ezzel egyidejűleg az érintett társadalmak jó közérzetét is szolgálná.

Az Egyház felelősséget visel a teremtésért, és ezt a felelősséget nyilvánosan is érvényre kell juttatnia. Ha pedig ezt teszi, nem csak a földet, a vizet, a levegőt kell védelmeznie, amelyek mind hozzátartoznak a teremtés adományához. Az embert kell védelmeznie mindenekelőtt, saját önpusztítása ellenében. Szükség van valamire, ami egyfajta – jól értelmezett – humánökológiának nevezhető. A természet károsítása szorosan összefügg azzal a kultúrával, amely az emberi együttélést is alakítja. Ha a társadalomban elfogadottá lesz a „humánökológiai” szemlélet, abból nyeresége származik a környezeti ökológiának is. Ahogyan az emberi erények összeköttetésben vannak egymással, és az egyik erény megromlása rombolja a többit is, úgy az ökológiai rendszer szintén rá van utalva annak a tervnek a betartására, amely a társadalomban való egészséges együttélést és a természethez való jó viszonyt egyaránt érinti.

Ahhoz, hogy a természetet védelmezzük, nem elégséges ösztönző vagy megszorító intézkedésekkel beavatkozni, de nem elegendő csupán a megfelelő útmutatás sem. Ezek fontos segédeszközök, ám a meghatározó probléma a társadalom általános erkölcsi magatartása. Amennyiben a társadalomban az élethez és a természetes halálhoz való jogot nem tartják tiszteletben, ha az ember fogantatása, magzati élete és születése mesterséges körülmények között történik, ha emberi embriókat áldoznak fel kísérleti célokra, a humán ökológia fogalma végső soron értelmét veszíti, és vele együtt a környezeti ökológia fogalma is eltűnik a köztudatból. Ellentmondás az új generációtól megkövetelni a természeti környezet oltalmazását akkor, ha a nevelés és a törvények nem segítenek nekik abban, hogy saját magukat is tiszteljék. A természet könyve egy és oszthatatlan, mind a természet vonatkozásában, mind az élet, a nemiség, a család, a társadalmi kapcsolatok, röviden: a teljesértékű emberi fejlődés tekintetében. A környezettel szembeni kötelezettségeink összefüggnek azokkal a kötelezettségeinkkel, amelyeket magával az emberi személlyel szemben, és annak a másik emberrel való kapcsolataiból fakadóan viselünk. Egyes kötelezettségeket elvárni, másokat pedig elfojtani nem lehet. A mai mentalitásnak és gyakorlatnak súlyos ellentmondása ez, amely megalázza az embert, megterheli a környezetet, károsítja a társadalmat.

XVI. Benedek: *Caritas in veritate*. Fordította Dér Katalin–Horváth Pál. Szent István Társulat, Bp. 2009. 48. és 51. [részlet]

– a *Naphimnusz* egy részletét idézi emlékünkből: *Laudato Si*.¹⁰ Sürgető felhívásában az egész emberi család egyesítését szorgalmazza „a fenntartható és átfogó fejlődés keresésében”, hogy „kezdjünk új párbeszédet arról, miként építjük bolygónk jövőjét”. Az egyházfő e munkájában röviden áttekinti a jelenkor ökológiai válságának néhány szempontját, azzal a céllal, hogy „konkrét alapot vessen” a később bemutatott etikai és lelki teendőknek. Sorra vesz néhány, a zsidó-keresztény hagyományból származó indítékot, megszilárdítva ezzel a környezet melletti elkötelezettséget, majd kísérletet tesz arra, hogy eljusson a mára kialakult válságos helyzet gyökeréig. Ez utóbbival határozott célja, hogy ne csak a tüneteket láttassa, hanem a mélyebb okokat és összefüggéseket is. Végezetül az emberi fejlődés néhány olyan irányára tesz javaslatot, „amelyeket a gazdag keresztény lelkiesség tapasztalata ihlet”.

10 „Aldott légy!” Assisi Szent Ferenc híres himnusának visszatérő istendicsérete a fordulat, mellyel magasztalja Teremtőjét a természet csodáiért és ajándékaiért.

ökológiai megtérésre szólít fel

Az enciklika részletes elemzése és értelmezése messze meghaladja a rendelkezésünkre álló kereteket, ám lényeges gondolati csomópontjaira szükséges rámutatnunk, hogy erősítsük kiinduló állításunkat. A pápai dokumentum hangsúlyos eleme, hogy szoros kapcsolat húzódik a szegények és a bolygó törékenysége között. Bár szociális enciklika, nem klasszikus értelmében az, mégis illeszkedik az egyházfők ez irányú munkáinak sorába is, kiemelt törődést tanúsítva a mellettünk élő, vészesen nélkülöző és sok esetben igazságtalan módon kizsákmányolt népek és társadalmi csoportok irányába. A nemzetközi és helyi politika felelősségét egyaránt hangsúlyozza, és párbeszédre hív megújításuk érdekében. A hatalmi formákat kritikával illeti, ahogy az új technológiákra épülő paradigmát is. Elveti a selejtezés kultúráját és – mélyen belegyökerezve a hagyományos társadalmi tanításba – új életstílusra hív meg.

Ferenc pápa a vonatkozó kísérletek ellenére nem illeszthető be az újbaloldali zöldmozgalom keretrendszerébe, egyszerűen szétfeszíti azokat. Nézőpontjukból hajlandó a tabudöntésre, keresztény perspektívából pedig azt mondhatjuk, következetesen bírálja azokat a rendszereket, amelyek morális-etikai szempontokból eredendően minimum problémásak. A profit és a hatalomvágy nászából születő „bűnös struktúrákat” (Szent II. János Pál) kritizálja, és hangsúlyosan hívja fel a figyelmet arra, hogy a multinacionális vállalatok globális hatalommal rendelkeznek – ebből pedig úgy elméleti és teológiai, mint gyakorlati szinten károk és bűnök adódnak. Az összetett ökológiai válság közepén széles körű összefogást, párbeszédet sürget és ökológiai megtérésre szólít fel, amelynek elemei – mutat rá – azonosak a lelki élet teológiájában is ismert megtérési folyamat részeivel. Azaz a gondolkodásmód megváltoztatását kéri a korábbi hibák és bűnök beismerésével, a teremtő Isten szeretetének felismerésével és az ebből fakadó cselekvéssel. A megközelítés, szemléletmód és tartalom mellett politikai szempontból is alternatívát állít a nemzetközi fősodor válaszaival szemben, amikor – Szent XXIII. János pápa nyomán – rámutat, hogy a nemzetközi világszervezetek mára nem képesek biztosítani a globális közjót. A baloldali és liberális politikai felfogásban egyaránt támadhatatlan és igaz képből feltüntetett nagy szervezetekkel szemben olyan nemzetközi politikai tekintély létrehozását sürgeti, amely éppen a katolikus egyház által tanított és vallott erkölcsi értékeket képviselve munkálkodik a közjó valódi előmozdításán.

MISSZIÓS PARANCS

A közös gondolkodás, a párbeszéd és a cselekvés területein egyaránt számos aktív mozgalom virágzott ki keresztény közösségekből, külföldön és itthon egyaránt. Ezek a szervezetek élő példái a keresztény szemlélet jelentős erejének, amely képes teljesebb és igényesebb válaszokat adni egy valóban égető kérdésre, mint a témát kisajátító nemzetközi, baloldali ideológiával áthatott zöldszervezetek és politikájuk. Küldetésük épp e szélesebb dimenzió alapján megfeleltethető a missziós parancsnak is. Kisközösségi csoportok mellett országos és világszinten jelen lévő, ernyőszerűen és hálózatosan működő szervezetekről egyaránt tudunk, melyek mind a teremtésvédelem ügyét mozdítják elő saját (os) eszközeikkel.

A nemzetközi térben keresztény alternatívát mutat fel a fent idézett enciklika hatására született Laudato Si' Mozgalom, amely az egyház kiépült intézményrendszerén keresztül is hatékonyan tudott növekedni a pápai dokumentum megjelenését követő években. Animátorok, nemzeti közösségek segítségével nem csupán Ferenc pápa buzdítását értelmezik és közvetítik, hanem gyakorlati problémákra is válaszokat adnak, kezdeményezően lépnek fel. Hazai vonatkozásban – a teljesség igénye nélkül – érdemes megemlítenünk a Naphimnusz Teremtésvédelmi Egyesületet és az Actio Catholica utódaként működő 72 Tanítvány Mozgalmat, amelynek teremtésvédelmi munkacsoportja jelentős szellemi erőket sorakoztat fel a hazai diskurzusban. ■